

DI: 193558

Ministerie van Verkeer en Waterstaat
Directoraat-Generaal Rijkswaterstaat
Directie Oost-Nederland

Bibliotheek

Nr. IRN3075-105 ON

EU Vogel- en Habitatrichtlijnen & Rijkswaterstaat directie Oost Nederland

Achtergronden & interne werkwijze

juli 2001

Inhoudsopgave

1. Inleiding	3
1.1 EU Vogel- en Habitatrichtlijnen	3
1.2 Doel van dit document	3
1.3 Risico's	3
2. Achtergronden van de EU-richtlijnen	4
2.1 Vogelrichtlijn (Richtlijn 79/409/EEG)	4
2.2 Habitatrichtlijn (Richtlijn 92/43/EEG)	4
3. Juridische bescherming	6
3.1 Artikel 6 van de Habitatrichtlijn	6
3.2 Verschillen tussen de Vogelrichtlijn en de Habitatrichtlijn	6
3.3 Verschillen tussen Ecologische Hoofdstructuur uit het SGR en de EU-richtlijnen	7
3.4 Niet-aangewezen Vogelrichtlijn gebieden	8
3.5 Flora en Faunawet & Natuurbeschermingswet	9
3.6 Rechtstreekse werking?	9
4. Toetsing van een project	10
4.1 Bij welke werkzaamheden spelen de richtlijnen een rol: beoordelingsplicht	10
4.2 Buiten de aangewezen gebieden: de aanwezigheid van soorten van de Habitatrichtlijn	11
4.3 Prioritaire soorten	12
4.4 Er zijn effecten te verwachten	13
4.5 Projecten in een MER-procedure	14
4.6 Projecten in het kader van beheer en onderhoud	14
5. Significante gevolgen en compensatie	16
5.1 Significante gevolgen	16
5.2 Compenserende maatregelen	16
5.3 Inspraak	17
5.4 Ontheffing	17
6. De toekomst; nog veel onduidelijkheid	18
7. Conclusie	19
Gebruikte literatuur	20
Appendix I: artikel 6 en 7 van Habitatrichtlijn en artikel 4 van de Vogelrichtlijn	21
Appendix II: Soorten van de Habitatrichtlijn in Oost-Nederland	23
Appendix III: Aangewezen Speciale Beschermingszones in Oost-Nederland	25
Appendix IV: Kaartoverzicht Habitat- en Vogelrichtlijngebieden in Oost-Nederland	27

Auteur: Sergé Bogaerts, afdeling RVO, in samenwerking met Paul Bielen (RVJ)

Met dank aan Bert Stegehuis, Henk Scholma, Bart Claassen, Ruud Mes, Frank Kok, Edwin Rebel (RWS-don) en Theo Verstrael (DWW).

Rijkswaterstaat directie Oost-Nederland.

1. Inleiding

1.1 EU Vogel- en Habitatrichtlijnen

De EU Vogel- en Habitatrichtlijnen zijn Europese richtlijnen die als doel hebben een Europese bescherming van dieren en planten te garanderen in een Europees netwerk van natuurgebieden. Dit op te richten netwerk heet 'Natura 2000' en is te vergelijken met onze Ecologische Hoofdstructuur maar dan op een Europese schaal. De realisering van dit netwerk moet gebeuren doordat individuele lidstaten gebieden (op basis van ecologische criteria) aanwijzen en voordragen aan de Europese Commissie die dan deze gebieden als beschermd vastlegt.

De Vogelrichtlijn is al in 1979 vastgesteld; de Habitatrichtlijn pas in 1992. De aanwijzing van gebieden is voor de meeste landen pas de afgelopen jaren tot stand gekomen. Nederland (maar ook enkele andere landen) zijn door het Europese Hof al op de vingers getikt omdat het aanwijzen van gebieden te traag verliep.

1.2 Doel van dit document

Het doel van dit document is tweeledig. Enerzijds geeft het algemene achtergrondinformatie over deze Europese richtlijnen (hoofdstukken 2 en 3), anderzijds biedt het een werkwijze voor de omgang met deze EU Vogel- en Habitatrichtlijnen in projecten van Rijkswaterstaat directie Oost-Nederland (hoofdstukken 4 en 5). Daarbij gaat het niet alleen om toetsing aan de richtlijnen bij de aanleg of verbreding van een weg of bij studies naar de vergroting van de veiligheid langs de rivieren, maar ook om beheer en onderhoud.

In dit document wordt ook kort ingegaan op andere nationale 'groene' wetten en de relatie met de Vogelrichtlijn en de Habitatrichtlijn.

1.3 Risico's

Door de recente publieke aandacht die aan verschillende rechtszaken is besteed, is misschien het beeld ontstaan dat niets meer kan of mag in Nederland. Indien de toetsing aan EU-richtlijnen niet zorgvuldig verloopt worden de risico's op vertraging (meer onderzoek, meer alternatieven onderzoeken, hogere kosten, juridische procedures) sterk vergroot. Nederland gaat niet op slot, maar de EU vraagt wel nadrukkelijk een zeer zorgvuldige afweging van andere belangen versus flora en fauna.

2. Achtergronden van de EU-richtlijnen

De Vogelrichtlijn (Richtlijn 79/409/EEG) en de Habitatrichtlijn (Richtlijn 92/43/EEG) zijn Europese instrumenten die als doel hebben de instandhouding van leefgebieden en wilde flora en fauna te waarborgen.

2.1 Vogelrichtlijn (Richtlijn 79/409/EEG)

De Vogelrichtlijn heeft als doel: bescherming van vogels. Dit gebeurt door de aanwijzing van gebieden (Speciale Beschermingszones) op grond van de aanwezigheid van bepaalde aantallen van de kwalificerende vogelsoorten. Deze lijst van soorten is weergegeven in bijlage I van de Vogelrichtlijn. In totaal zijn er nu in Nederland 79 gebieden (800.000 ha) aangewezen als Speciale Beschermingszone in het kader van de Vogelrichtlijn. Op grond van de ontwikkelende vogelkundige waarden zullen er nog wel een paar bij komen de komende jaren.

Criteria voor aanwijzing van Vogelrichtlijngebieden (bron: Roomen v. M, et al. 1998)

Voor de begrenzing van de gebieden is artikel 4 van de Vogelrichtlijn leidend. De vogelsoorten die gebruikt worden voor de aanwijzing van gebieden staan op bijlage I van de Vogelrichtlijn. In 1997 is de laatste wijziging geweest. In totaal staan er nu 181 soorten op bijlage I. Uit jurisprudentie van het Europese Hof van Justitie blijkt dat speciale beschermingszones moeten worden aangewezen voor alle soorten van bijlage I die op het grondgebied van een Lid-Staat voorkomen. De Vogelrichtlijn verplicht Lid-Staten de Europese Commissie in kennis te stellen van de aangewezen gebieden en de daarin voorkomende vogelsoorten, maar ook een argumentatie voor het niet nemen van maatregelen ten aanzien van soorten uit bijlage I. De Europese Commissie stelt vervolgens de gebieden als beschermd vast.

Voor de aanwijzing van gebieden wordt gekeken naar de tel gegevens van vogelaars aan broedvogels en niet-broedende vogels. De aanwijzing van speciale beschermingszones gebeurt alleen voor soorten die geregeld voorkomen en vaste verblijfplaatsen hebben. In totaal komt men dan voor Nederland op 44 vogelsoorten, waarvan 23 broedvogels, 16 niet-broedende vogels en 5 soorten die zowel broedvogel als niet-broedende vogel zijn. Bij deze laatste is het gebied in het broedseizoen deels anders dan in het trekseizoen.

De zogenaamde 1% drempel is van grote betekenis voor watervogels. Het zegt dat indien minimaal 1% van de van de biogeografische populatie geregeld in een gebied verblijft, dit als drempelwaarde kan worden gebruikt voor de aanmelding van wetlands van internationale betekenis (conform de Conventie van Bonn = Agreement on the Conservation of African-Eurasian Migratory Waterbirds). Voor broedende watervogels kan het 1% criterium ook worden toegepast. Dit kan echter alleen voor kolonievogels, omdat anders de aantallen te gering zijn.

Zo zijn voor elke bijlage I soort in Nederland de vijf belangrijkste gebieden geselecteerd (een door het Europese Hof aanvaarde praktijk, die voortkomt uit het rapport 'Inventory of Important Bird Areas in the European Community, ook wel IBA89).

Het tweede criterium is dat die gebieden dan wel minimaal 1% van de Nederlandse broedpopulatie van een soort of 0,1% van de biogeografische populatie van een trekkende watervogelsoort herbergt. De absolute ondergrens voor broedvogels is twee paren en voor niet-broedende vogels vijf individuen. De meeste trekkende watervogels staan niet op bijlage I, zij worden benoemd in artikel 4 lid 2. Dit stuk wetgeving is geïnspireerd door de Wetland-Conventie (Ramsar). Verder wordt in Nederland aan de 'droge' Vogelrichtlijngebieden de eis gesteld dat ze van omvang minimaal 100 hectare aaneengesloten, reeds bestaand, natuurgebied moeten zijn. Deze gebieden zijn dus reeds wettelijk beschermd onder de Natuurbeschermingswet en in beheer bij bijvoorbeeld Staatsbosbeheer.

Verder wordt in Nederland bij de begrenzing rekening gehouden met niet-kwalificerende maar wel in behoorlijke aantallen voorkomende andere 'selectiesoorten' die zijn opgenomen in de Nederlandse Rode Lijst. Daarnaast zijn er nog zogenaamde begrenzingsoorten die niet op bijlage I staan maar wel trekvogel zijn en op de Nederlandse Rode Lijst van broedvogels voorkomen. Verder heeft bij de begrenzing de landschapsecologische aard van een gebied een rol gespeeld.

2.2 Habitatrichtlijn (Richtlijn 92/43/EEG)

De Habitatrichtlijn heeft als doel het beschermen van typen natuurlijke habitats (leefgebieden) en soorten (planten en dieren). Nederland heeft tot op heden 89 gebieden als Speciale Beschermingszone in het kader van de Habitatrichtlijn (Habitatrichtlijngebied) aangemeld bij de Europese Commissie. Nederland heeft echter vooral gebieden aangewezen op grond van de 'habitat's en nog weinig speciaal voor 'soorten'. De aanwijzing van deze gebieden en soorten gebeurt op basis van de bijlagen I (gebieden) en II (soorten) van de Habitatrichtlijn. In deze bijlagen staan ook nog zogenaamde prioritaire habitats en soorten. Hiervoor heeft de EU een bijzondere verantwoordelijkheid omdat een

belangrijk deel van het natuurlijk verspreidingsgebied binnen de grenzen van de EU valt. De in Oost-Nederland aangewezen gebieden zijn opgenomen in appendix III van dit document.

De Habitatrichtlijn kent, in tegenstelling tot de Vogelrichtlijn, ook nog een soortbescherming. Bijlage IV van de Habitatrichtlijn geeft een lijst van soorten die strikt beschermd moeten worden. Opvallend in deze lijst is dat er zelfs tot op ondersoort of regionale populaties wordt ingegaan (bijvoorbeeld van de Wolf zijn alle dieren strikt beschermd behalve de Spaanse populaties ten noorden van de Duero en de Griekse populaties benoorden de 39° breedtegraad).

De Vogelrichtlijn kent deze soortbescherming niet en beschermd dus alleen (op basis van de vogelstand kwalificerende) gebieden. Voor de aangewezen gebieden moeten de Lidstaten de nodige instandhoudingsmaatregelen treffen die zorgdragen voor de vereisten van de habitats en soorten (voor de Habitatrichtlijn uit bijlage I en II en voor de Vogelrichtlijn uit bijlage I).

Habitat van een soort

Het habitat van een soort is de plek waar deze leeft. Dit beperkt zich vaak niet tot één type gebied. Voor bijvoorbeeld de Kamsalamander geldt dat deze soort voor de voortplanting gebruik maakt van poelen e.d. en voor de zomer- en winterperioden van een landgebied bestaande uit bijvoorbeeld hakhoutwallen en structuurrijke graslanden. Kennis over de soort is dus wezenlijk om te bepalen hoe groot het leefgebied van de soort is en wat jouw project voor gevolgen heeft voor die soort.

Een voorbeeld uit de praktijk:

In een uiterwaard wordt bij toeval de Kamsalamander aangetroffen. Het projectgebied bestrijkt slechts de uiterwaard, maar bij nader onderzoek blijkt dat de populatie in de uiterwaard slechts een kleine deelpopulatie is van een grotere populatie die zich binnendijs bevindt. Dat is feitelijk de kernpopulatie en het belang van de uiterwaard is daarmee relatief gering t.o.v. de totale populatie. Het verdient dus aanbeveling om buiten de projectgrenzen te kijken. Zelfs als het totale deel-leefgebied van de Kamsalamander in de uiterwaard wordt vernietigd kan door compensatie te plegen binnendijs (door uitbreiding van leefgebied of kwaliteitsverbeterende maatregelen aldaar) een gunstige instandhouding worden gewaarborgd die zelfs gunstiger is dan de huidige situatie.

De bescherming van soorten van bijlage IV van de Habitatrichtlijn geldt ook buiten aangewezen gebieden! Bij de Vogelrichtlijn is dit niet het geval. Als een beschermde soort wordt aangetroffen dient de soort en zijn leefgebied te worden beschermd. De soorten van bijlage IV van de Habitatrichtlijn genieten dus zware bescherming. Vaak staan soorten van bijlage II ook op bijlage IV. Al deze soorten (van bijlage II en IV) worden gezien als soorten van 'communautair belang'. Het zijn soorten die binnen EU-grondgebied bedreigd zijn, kwetsbaar zijn, zeldzaam zijn of endemisch zijn. Endemisch is dat de soort alleen binnen de landsgrenzen van een land voorkomt, bijvoorbeeld de ondersoort van de Noordse Woelmuis, *Microtus oeconomus arenicola*, die alleen in Nederland voorkomt.

3. Juridische bescherming

3.1 Artikel 6 van de Habitatrichtlijn

Voor de juridische bescherming van soorten en gebieden is vooral artikel 6 van de Habitatrichtlijn belangrijk, die werkt namelijk ook door naar de Vogelrichtlijn. De soortbescherming van de Habitatrichtlijn is vergelijkbaar met de Nederlandse Natuurbeschermingswet 1973 (die op dit moment omgevormd wordt in de Flora en Fauna wet).

Van artikel 6, zijn de leden 2, 3 en 4 van de Habitatrichtlijn bepalend, ook voor de Vogelrichtlijn. Met artikel 7 uit de Habitatrichtlijn wordt ook de bescherming geregeld voor de Vogelrichtlijngebieden (zie appendix I voor de volledige weergave van artikel 6 en 7 van de Habitatrichtlijn en artikel 4 van de Vogelrichtlijn).

Ingrepen in aangewezen en daarmee beschermde gebieden (de zogenaamde Speciale Beschermingszones of SBZ's) worden alleen toegestaan na zorgvuldige afweging. Wanneer het betrokken gebied een gebied is met een prioritair type natuurlijke habitat en/of een prioritaire soort, kunnen alleen argumenten die:

- verband houden met de menselijke gezondheid,
- de openbare veiligheid
- of met voor het milieu wezenlijk gunstige effecten
- dan wel, na advies van de Commissie, andere dwingende redenen van openbaar belang, worden aangevoerd om ingrepen te mogen plegen in het gebied.

In 3.4 wordt ingegaan op niet-aangewezen Vogelrichtlijngebieden die zich wel als Vogelrichtlijngebied kwalificeren (d.w.z. op grond van de feitelijke vogelstand zijn het gebieden die aangewezen moeten worden). N.a.v. jurisprudentie over nalatigheid van overheden om gebieden die nog niet zijn aangewezen toch te kunnen beschermen; is niet artikel 6 van de Habitatrichtlijn, maar artikel 4 van de Vogelrichtlijn van toepassing.

3.2 Verschillen tussen de Vogelrichtlijn en de Habitatrichtlijn

De Vogelrichtlijn gaat uit van een lijst van 'kwalificerende soorten'. Gebieden met bepaalde percentages van die kwalificerende soorten moeten worden aangewezen als beschermd gebied. Alleen de vogelkundige criteria zijn voor aanwijzing van belang. Indien deze soorten (in lagere aantallen) voorkomen in niet-aangewezen gebieden dan geldt er geen bescherming voor die soorten. Bij prioritaire soorten uit de Habitatrichtlijn geldt die bescherming wel buiten aangewezen gebieden. De natuur staat niet stil en het kan natuurlijk zijn dat bijv. door natuurontwikkeling, de aantallen van een bepaalde soort sterk toenemen en dat deze gebieden zich dan kwalificeren als beschermd gebied, vooral voor de Vogelrichtlijn is dat belangrijk goed mogelijk. De Europese Commissie verlangt ook dat er om de zes jaar (voor Nederland was het jaar 2000) een verslag wordt opgesteld waarin informatie wordt geschreven over de instandhoudingsmaatregelen, alsmede een beoordeling van de effecten van die maatregelen en de geboekte resultaten.

Het bepalen van effecten op een Vogelrichtlijn gebied hoeft ook alleen te gebeuren voor de kwalificerende soorten. In artikel 6, lid 2 van de Habitatrichtlijn (92/43/EEG) staat: "*er geen storende effecten optreden voor de soorten waarvoor de zones zijn aangewezen*" dit houdt in, dat voor een toets van de effecten van projecten primair die soorten in aanmerking komen op basis waarvan de aanwijzing heeft plaats gevonden (Europese Commissie, 2000). In de Nederlandse implementatie van de EU-Vogelrichtlijn is echter voor de begrenzing van de gebieden een bredere set van soorten gebruikt. (ook begrenzingsoorten). Formeel hoort daar niet op te worden getoetst, bij de Hanzelijn is dat in het onderzoek ook niet gebeurd.

De soorten van bijlage II van de Habitatrichtlijn zijn bedoeld om de selectie van gebieden te ondersteunen. Prioritaire habitats moeten als beschermde gebieden worden aangewezen en de soorten van bijlage II kunnen daarbij kwalificerend zijn. In bijlage II staan ook de zogenaamde 'prioritaire soorten'. Vooral voor deze aangewezen prioritaire soorten is extra aandacht gevraagd. Hiervoor draagt de EU bijzondere verantwoordelijkheid, vaak omdat deze soorten een zeer beperkt verspreidingsgebied hebben dat vaak niet verder reikt dan een eiland of de grenzen van een der Lidstaten (zie verder onder 4.3). Daarnaast zijn dier- en plant soorten van bijlage IV beschermd (artikel 12 en 13 van HR): waar het

deze soorten betreft, is het verboden ze opzettelijk te vangen, in bezit houden, doden, aantasten of vernielen van broed- of rustplaatsen, verstoren, vernielen of rapen van eieren, verhandelen. Voor planten gaat dit in termen van plukken, afsnijden, vernielen etc. voor deze soorten is in Nederland vaak de Natuurbeschermingswet of de Vogelwet al van toepassing die ook onopzettelijk handelen bestraft. Deze beide wetten zullen omgezet worden in de Flora- en Faunawet, tezamen met o.a. de Jachtwet (zie 3.6).

Een soort van bijlage II & IV van de Habitatrichtlijn: Bever

De Bever is d.m.v. herintroductie weer een inheemse diersoort die voorkomt in de Gelderse Poort en de Biesbosch. Delen van beide gebieden zijn aangewezen als Habitatrichtlijn gebied doordat de Bever als soort voorkomt op bijlage II. Uitbreiding van de Bever populatie is echter niet ondenkbaar en dan kunnen andere dan nu aangewezen gebieden worden gekoloniseerd die vervolgens van wezenlijk belang worden voor het voortbestaan van de soort. Niet aangewezen gebieden kunnen daarmee ook geschikt worden om aan te wijzen onder de Habitatrichtlijn. Als de Bever zich dus buiten de aangewezen gebieden gaat vestigen is de Bever zelf natuurlijk beschermd, maar het gebied komt ook voor bescherming in aanmerking.

3.3 Verschillen tussen Ecologische Hoofdstructuur uit het SGR en de EU-richtlijnen

De meeste Vogel- en/of Habitatrichtlijn gebieden (gebieden die als Speciale Beschermingszone onder deze richtlijnen zijn aangemeld) vallen fysiek binnen de Ecologische Hoofdstructuur en vallen daarmee ook onder het compensatiebeginsel uit het Structuurschema Groene ruimte (SGR). Echter de juridische bescherming is niet correct in het SGR geregeld. De beide EU-richtlijnen zijn zwaarder aangezet dan het SGR.

Verschillen in formulering tussen Habitatrichtlijn en SGR.

Habitatrichtlijn	Structuurschema Groene Ruimte
<p>Artikel 6 lid 3 Voor elk plan of project (ook in combinatie met andere) dat <i>significante gevolgen</i> (1) kan hebben voor zo'n gebied, wordt een <i>passende beoordeling</i> (2) gemaakt van de gevolgen voor het gebied rekening houdend de instandhoudingdoelstellingen van dat gebied.</p>	<p>1. het rijksbeleid staat ingrepen en ontwikkelingen in en in de onmiddellijke nabijheid van de kerngebieden niet toe, indien deze de wezenlijke kenmerken of waarden van het kerngebied aantasten. 2. SGR doet hierover geen uitspraken; maar een MER is een goed instrument. Voor niet-MER plichtige activiteiten dient een soortgelijke procedure te worden gevolgd.</p>
<p>Artikel 6 lid 3 Gelet op de conclusies van de beoordeling van de gevolgen voor het gebied en onder voorbehoud van het bepaalde in lid 4, geven de bevoegde instanties slechts toestemming, nadat zij de zekerheid hebben verkregen dat het de natuurlijke kenmerken van het betrokken gebied niet zal aantasten (4) en nadat zij in voorkomende gevallen inspraakmogelijkheden hebben geboden.</p>	<p>3. SGR doet hier geen uitspraak over. Maar spreekt er mag geen netto verlies optreden (in areaal en kwaliteit).</p>
<p>Artikel 6 lid 4 Indien een plan of project, ondanks negatieve conclusies van de beoordeling van de gevolgen voor het gebied (4), bij ontstentenis van <i>alternatieve oplossingen</i> (5), om <i>dwingende redenen van groot openbaar belang, met inbegrip van redenen van sociale of economische aard</i>(6), toch moet worden gerealiseerd, neemt de Lid-Staat <i>alle nodige compenserende maatregelen</i> (7) om te waarborgen dat de algehele samenhang (8) van Natura 2000 bewaard blijft.</p>	<p>4. hierbij moet tevens worden nagegaan of aan dit belang niet redelijkerwijs <i>elders of op andere wijze</i> tegemoet kan worden gekomen. 5. SGR doet geen uitspraak over wat alternatieve oplossingen zijn. 6. alleen bij <i>zwaarwegend maatschappelijk belang</i> kan hiervan worden afgeweken. De aanwezigheid van een dergelijk belang wordt op basis van voorafgaand onderzoek vastgesteld. 7. Indien na afweging van belangen voor gebieden met de functie natuur en/of bos ..wordt besloten dat een van de genoemde functies moet wijken voor of anderszins aanwijsbare schade ondervindt van een ander aantoonbaar zwaarwegend maatschappelijk belang, waarvoor een ruimtelijke ingreep wordt toegestaan, <i>zullen in elk geval mitigerende en, indien deze onvoldoende zijn, tevens compenserende maatregelen</i> moeten</p>

	worden getroffen. De initiatiefnemer van de ingreep is verantwoordelijk voor het totstandkomen van de compensatie (de vergunning-verlenende instantie is het bevoegd gezag die toeziet dat de initiatiefnemer daadwerkelijk compenseert.
	8. Compensatie moet bij voorkeur in de nabijheid van de ingreep worden uitgevoerd. Er wordt niet gezegd over de samenhang van de Ecologische Hoofdstructuur.
Artikel 6 lid 4 De lidstaat stelt de Commissie op de hoogte van de genomen compenserende maatregelen.	De vergunningverlenende instantie is het bevoegd gezag dat erop toeziet dat de initiatiefnemer daadwerkelijk compenseert.

Het lijkt een beetje een taalkundige of juridische discussie, maar er zijn wezenlijke verschillen door jurisprudentie naar voren gekomen. Indien beide (SGR en een Europese richtlijn) van toepassing zijn, is de Europese richtlijn de eerste waar aan getoetst dient te worden. Dergelijke rechterlijke uitspraken hebben inmiddels ook herhaaldelijk de dagbladen gehaald. Nederland heeft door net iets andere formuleringen de richtlijnen onvoldoende in haar eigen wetten geïmplementeerd vindt de Europese Commissie en het Europese Hof en dus wordt er rechtstreeks aan de EU-richtlijn getoetst.

Heel belangrijk is dat in het SGR de compensatie later mag worden gerealiseerd en eventueel omgezet in financiën of in een ander gebied, terwijl de Habitatrichtlijn bepaalt dat de compensatie voorafgaand aan de ingreep geregeld moet zijn (de compensatie moet reeds uitgevoerd zijn, tenzij kan worden aangetoond dat deze gelijktijdigheid niet noodzakelijk is om de bijdrage van het gebied aan het 'Natura 2000'-netwerk veilig te stellen). De algehele samenhang van Natura 2000 moet dus gewaarborgd blijven. Er mag dus ook ergens anders worden gecompenseerd, maar niet in geld (zie ook 5.2).

3.4 Niet-aangewezen Vogelrichtlijn gebieden

Jurisprudentie heeft inmiddels uitgewezen dat een Lidstaat bij de keuze en afbakening van een Speciale Beschermingszone geen economische eisen in aanmerking mag nemen als een algemeen belang dat van hogere orde is dan het door deze Richtlijn nagestreefde belang op milieugebied. Inmiddels zijn de eerste rechtszaken rond Vogelrichtlijngebieden daarover gevoerd. De uitkomst is dat ook niet aangewezen gebieden kunnen zich op grond van de feitelijke vogelstand kwalificeren als Vogelrichtlijngebied. Aangezien alleen de vogelkundige waarden relevant zijn voor aanwijzing is het dus relatief eenvoudig na te gaan welke gebieden aangewezen moeten worden. Andere belangen tellen immers niet mee. Lid-Staten hebben gepoogd gebieden waar andere (economische) belangen liggen voorlopig niet aan te melden, waardoor zij hoopten de geplande ontwikkelingen te kunnen uitvoeren (zie o.a. Moerassen van Santoña (Commissie/Spanje) en Basses Corbières, Frankrijk (Commissie/Frankrijk).

Voor deze niet-aangewezen gebieden geldt in beginsel artikel 4 van de Vogelrichtlijn als bescherming (en niet artikel 6 van de Habitatrichtlijn). Artikel 4 biedt minder ruimte om ingrepen in een gebied te plegen dan artikel 6 van de Habitatrichtlijn. Het Hof van Justitie heeft in de Leybucht-zaak uitgemaakt dat alleen buitengewone redenen, die groter zijn dan het doel van de richtlijn, er afgeweken mag worden. In dit geval ging het om het tegengaan van overstromingen en de bescherming van de kust (en expliciet werd gemeld dat economische, recreatieve en visserijbelangen daar niet onder vallen!). Deze niet aangewezen Vogelrichtlijngebieden genieten dus strengere bescherming dan reeds aangewezen gebieden. Sterker nog, projecten die significante gevolgen hebben voor ten onrechte (nog) niet aangewezen Vogelrichtlijngebieden kunnen nauwelijks nog worden uitgevoerd. Daarmee lijkt de Europese Commissie te willen voorkomen dat op grond van andere belangen (b.v. economische) gebieden niet worden voorgedragen. Veel agrarische gebieden in Nederland die belangrijk zijn voor ganzen zijn bijvoorbeeld als zodanig te beschouwen.

Alleen projecten noodzakelijk vanwege de menselijke gezondheid of t.b.v. veiligheid (het afweren van het gevaar van overstromingen) kunnen, mits er gecompenseerd wordt, nog doorgang vinden. Deze gebieden zijn grotendeels wel te achterhalen met behulp van beschikbare vogelkundige gegevens.

3.5 Flora en Faunawet & Natuurbeschermingswet

Op 25 mei 1998 werd de Flora- en Faunawet aangenomen. Daarmee worden de Jachtwet, de Vogelwet en de Wet bedreigde uitheemse dier- en plantensoorten vervangen. De wet is een kaderwet, wat inhoudt dat de algemene regels in de wet nog uitgewerkt moeten worden. Totdat dit is ingevuld gelden nog de oude wetten. Uit de Natuurbeschermingswet is hoofdstuk 5 'soortenbescherming' in de Flora- en Faunawet opgenomen.

De Natuurbeschermingswet zelf is ook in 1998 al aangenomen. Deze wet blijft de bescherming van natuurgebieden regelen (gebieden met natuurwetenschappelijke waarde of rijkdom aan natuurschoon kunnen als beschermd natuurmonument worden aangewezen). Ook hier moet met behulp van Algemene Maatregelen van Bestuur (AMvB's) de wet verder worden ingevuld. Hierin moeten dus ook de aangewezen Vogel- en Habitatrichtlijngebieden worden ondergebracht.

Het doel van de Flora- en faunawet is het instandhouden van de planten- en diersoorten die in het wild voorkomen. Een tweede doel van de wet is dat álle in het wild levende planten en dieren in principe met rust gelaten worden, niet alleen de zeldzame soorten.

De bescherming wordt geregeld op drie manieren. Ten eerste het verbieden van handelingen die de instandhouding van in het wild levende planten en dieren direct in gevaar zouden kunnen brengen. Ten tweede - en dat is nieuw - kunnen kleine objecten of terreinen in Nederland, die voor het voortbestaan van een bepaalde soort van groot belang zijn, worden aangewezen als beschermd gebied. En ten derde kan een soort opgenomen worden in de Rode lijst. Voor soorten die op die lijst staan is de overheid verplicht speciale beschermingsmaatregelen te treffen.

Bij het beschermen van leefgebieden gaat het in de Flora- en faunawet om kleine gebieden. Voor grotere gebieden zoals nationale parken of natuurmonumenten is er de Natuurbeschermingswet. De kleine gebieden uit deze wet kunnen worden aangewezen als het gebied van groot belang is voor het voortbestaan van een planten- of diersoort. Een beschermd leefgebied is vaak heel klein, bijvoorbeeld een grot of een fort waar vleermuizen voorkomen, een plek in het bos waar veel orchideeën staan of een stadsmuur met muurhagedissen of muurplanten. De provincie kan zo'n gebied aanwijzen als beschermde leefomgeving, waardoor bepaalde handelingen verboden kunnen worden.

Zowel de Flora- en Faunawet als de Natuurbeschermingswet hebben nog onvoldoende de werking van de Vogel- en Habitatrichtlijn geïmplementeerd. Daarmee zijn de richtlijnen onvoldoende in het Nederlandse recht verankerd zodat in rechtszaken wordt getoetst aan de richtlijnen. Het ministerie van LNV is druk bezig met een reparatieslag.

3.6 Rechtstreekse werking?

In recente jurisprudentie doen belangengroeperingen rechtstreeks beroep op de Europese regelgeving. Dit kan omdat Nederland achterloopt met de doorvertaling van de Europese richtlijnen in nationale wetgeving. De nieuwe Flora- en Faunawet en de Natuurbeschermingswet zijn reeds de Eerste en Tweede kamer gepasseerd maar worden door de Europese Commissie als onvoldoende bestempeld als het gaat om de omzetting van de EU richtlijnen tot bindende nationale rechtsregels. Tot dat dit wel volledig is doorgevoerd, kunnen belangengroeperingen nog steeds rechtstreeks naar de Habitatrichtlijn of Vogelrichtlijn verwijzen.

4. Toetsing van een project

4.1 Bij welke werkzaamheden spelen de richtlijnen een rol: beoordelingsplicht

De eerste stap moet zijn om te kijken of het project of het werk een relatie heeft met een Vogelrichtlijn- of Habitatrichtlijngebied/soort. Als eerste indicatie is in appendix IV een overzichtskaat van Oost-Nederland met daarop de aangewezen Vogel- en Habitatrichtlijngebieden. Er is daar ook een lijst met gebieden en de daarbij behorende soorten. In bijlage II is een overzicht gegeven van de Habitatrichtlijn soorten voor Oost-Nederland. Onder 4.2 wordt aangegeven hoe daarover gegevens verzameld kunnen worden.

Het feit alleen dat je project iets met de Richtlijnen van doen heeft, wil niet zeggen dat er dan meteen allerlei onderzoek gedaan moet worden. Belangrijk is of het project te maken heeft een nieuwe ingreep of met het beheer van het gebied en/of met bestaand gebruik.

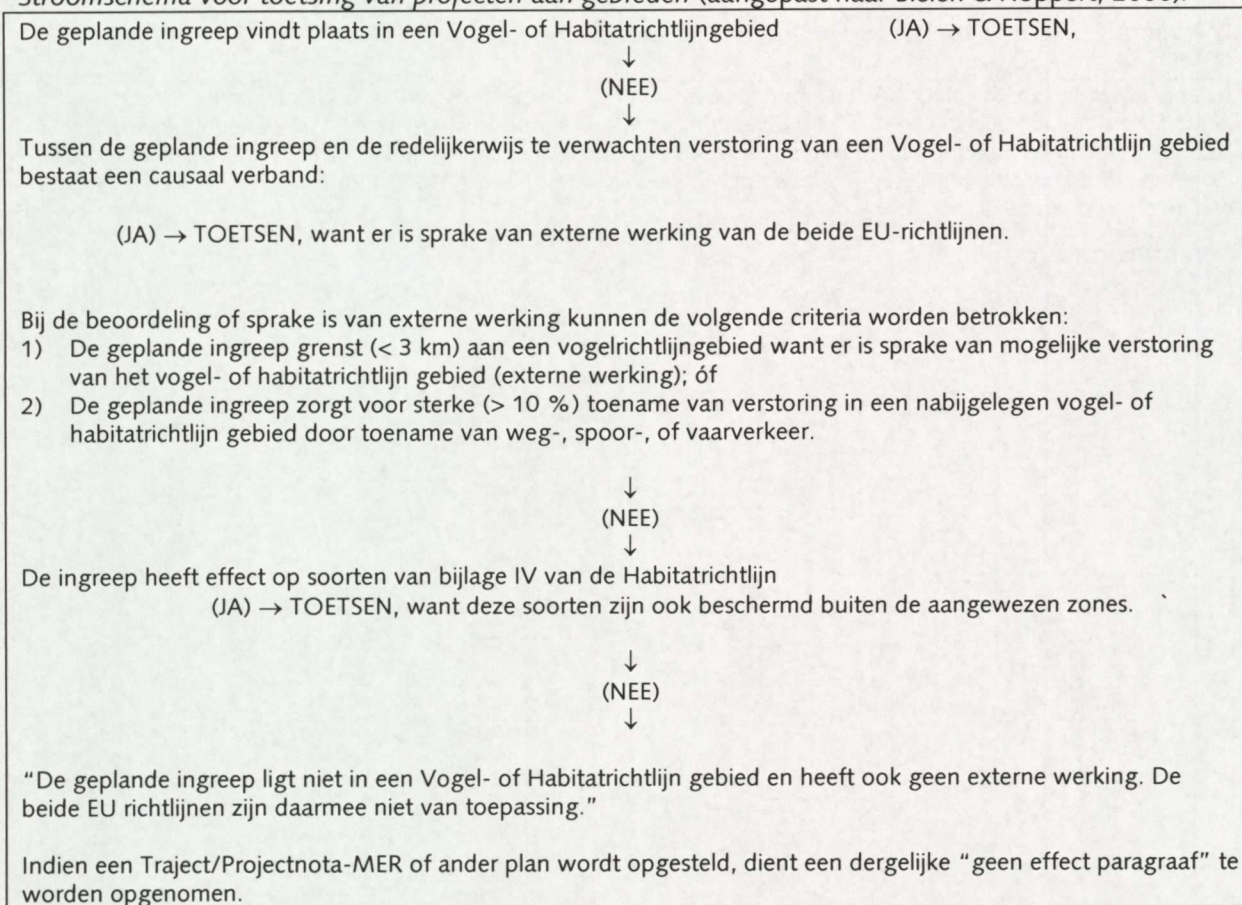
De eerste vraag die je moet stellen is, of de geplande ingreep redelijkerwijs negatieve effecten op een Vogel- of Habitatrichtlijn gebied zou kunnen hebben. Indien je project grenst aan een Vogel- of Habitatrichtlijngebied, is het toch verstandig te gaan toetsen. Er kunnen bijvoorbeeld verstoringseffecten zijn. Voor bijvoorbeeld verstoring door geluid zijn daar reeds methodieken voor ontwikkeld. Ten tweede moet je nagaan of er door de activiteit zelf een bepaalde toename van de verstoring is te verwachten. Bij twijfel over deze vraag dient dit nader te worden onderzocht.

Hieronder vind je een kort overzicht van de mogelijke werkzaamheden binnen de directie. Daarbij is aangegeven of het type werk in principe beoordelingsplichtig is. Ook kan het stroomschema van Bielen & Noppert (2000) worden gebruikt.

Beoordelingsplicht per type werk (aangepast naar Spits, 2001).

Plan/project	Beoordelingsplicht bij aanwezigheid/ nabijheid Vogelrichtlijn- of Habitatrichtlijngebied?	Beoordelingsplicht bij aanwezigheid/ nabijheid Habitatrichtlijn soort (bijlage II of IV)
Planstudie/Nieuw werk Zoals: - Nieuwe wegen - Verbredingen - Nieuwe kunstwerken - Natuurontwikkeling - Rivier-verruiming - Vaarwegen	Ja	Ja
Intensivering huidig gebruik (geen fysieke uitbreiding) Zoals: - Benuttingen - Sterke toename verkeersdrukte	Ja. Indien er een aantoonbaar verstoringseffect is.	Ja. Indien er aantoonbaar verstoringseffect is.
Beheer en onderhoud Zoals: - Onderhoud weg en wegmeubulair - Vervanging asfalt - Bermbeheer - Baggeren - Vervangen kribben	Nee	Ja, indien de werkzaamheden negatieve effecten hebben voor de soort.

Stroomschema voor toetsing van projecten aan gebieden (aangepast naar Bielen & Noppert, 2000).

4.2 Buiten de aangewezen gebieden: de aanwezigheid van soorten van de Habitatrichtlijn

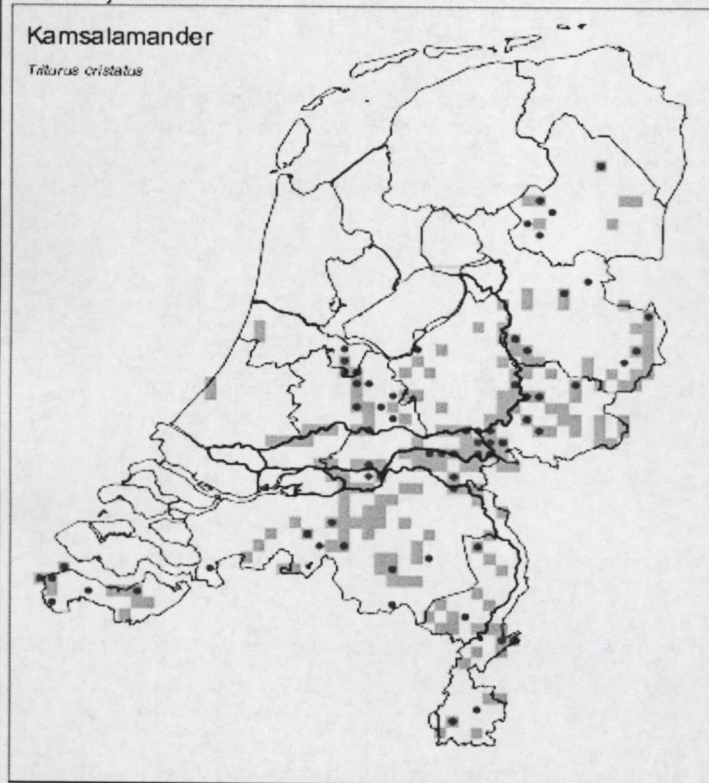
Beschermde soorten kunnen ook buiten aangewezen beschermde gebieden voorkomen. Vooral de plant- en diersoorten die als prioritaire soorten zijn aangemerkt (bijlage II van de Habitatrichtlijn met een * gemarkeerd in appendix II) zijn zeer zwaar beschermd (zie 4.3). Hiervoor geldt dat het belang van het gebied voor die soort apart moet worden getoetst, vooral als het leefgebied niet beschermd is als Habitatrichtlijn gebied is het van groot belang dit tijdig te onderzoeken. Maar ook voor de andere soorten geldt dat er goed onderzocht moet worden of de soort schade ondervindt

De eerste stap is na te gaan of in je projectgebied de soort is aangetroffen. Een eerste indicatie daarvoor vormen de gepubliceerde verspreidingsatlassen. Deze zijn er voor de meeste soortgroepen verschenen.

Daarnaast kunnen recentere gegevens worden aangevraagd bij bijvoorbeeld de Vereniging voor Flora en Fauna Onderzoek (VOFF), die coördinatie van gegevens verzorgt van verschillende Particuliere Gegevensverzamelende Organisaties (PGO's). Dit zijn bijvoorbeeld SOVON voor de vogels, RAVON voor reptielen, amfibieën en vissen, VZZ voor de zoogdieren of FLORON voor de planten. Je kunt ook zelf gericht navraag plegen bij zo'n PGO. De gegevens die daar aanwezig zijn, zijn verzameld door vrijwilligers in hun vrije tijd. Daarmee geeft het geen volledige 100 % dekking of garantie, maar wel een redelijk betrouwbaar beeld. Ook het Expertisecentrum van LNV in Wageningen heeft veel kennis in huis.

Een voorbeeld: De Kamsalamander: anno 1999 (bron: www.ravon.nl)

Ieder jaar wordt door Stichting RAVON in het laatste nummer van het tijdschrift RAVON per soort een kaart gepubliceerd met de uurhokken (5 x 5 km) waar de betreffende soort is waargenomen in de voorafgaande zes jaar. Ze kunnen niet geïnterpreteerd worden als het verspreidingsgebied van de betreffende soort, omdat er geen systematisch onderzoek is gepleegd. Stippen geven de waarnemingen uit 1999, blokjes geven de waarnemingen van de 5 jaar daarvoor.

Op indicatie van deze bestaande gegevens kan dan eventueel nader onderzoek worden verricht naar de huidige stand van zaken. Bij het ontbreken van gegevens kan er een grondig onderzoek in het projectgebied worden uitgevoerd. Voor de kleinere diersoorten zijn vaak weinig gegevens beschikbaar en zal dus aanvullende informatie door veldwerk moeten worden verzameld. In de Oost-Nederland gebeurt dat in 2001 voor de Rivierrombout (een libel) die recentelijk een opmars maakt langs onze rivieren.

4.3 Prioritaire soorten

Prioritaire soorten zijn soorten waarvoor extra aandacht wordt gevraagd. Hiervoor draagt de EU bijzondere verantwoordelijkheid, vaak omdat deze soorten een zeer beperkt verspreidingsgebied hebben dat vaak niet verder reikt dan een eiland of de grenzen van een der Lidstaten.

Nederland is verplicht om van al deze soorten de verspreiding in kaart te brengen en voor die soorten voldoende gebieden aan te wijzen zodat deze soorten in Nederland behouden blijven. Dit betekent dat voor deze soorten voldoende beschermde gebieden moeten worden aangewezen. Dit is echter nog niet gebeurd, sterker er is nog niet eens een volledig beeld van het voorkomen van deze soorten en waar zich de belangrijkste leefgebieden voor deze soorten bevinden. Daarom moet indien ergens een bijlage II soort wordt aangetroffen er worden gehandeld alsof dit een reeds beschermd gebied is. En aangezien populaties verdwijnen en zich uitbreiden is het van groot belang om in een vroeg stadium zo veel mogelijk beschikbare gegevens te verzamelen over deze soorten.

De formele beoordelingscriteria voor aanwijzing van leefgebieden voor prioritaire soorten voor de Habitatrichtlijn zijn:

- omvang en dichtheid van de populatie van de soort in het gebied t.o.v. de populaties op het nationale grondgebied

- mate van instandhouding van de elementen van het habitat die van belang zijn voor de betrokken soort en de herstelmogelijkheid.
- Mate van isolatie van de populatie in het gebied t.o.v. het natuurlijke verspreidingsgebied van de soort.
- Algemene beoordeling van de betekenis van het gebied voor de instandhouding van de betrokken soort.

Indien een prioritaire soort voorkomt in je projectgebied en het gebied is niet-aangewezen als HR dan moet dus de bovengenoemde stappen worden doorgenomen om aan te tonen wat het belang van het aan te tasten gebied is voor de populatie als geheel en welke effect het project daarop heeft.. Dit is nogal een zware opgave.

Voor directie Oost-Nederland geldt dat alleen (de alleen in Nederland voorkomende vorm van) de Noordse Woelmuis als prioritaire soort is aangemerkt. Deze kwam nog voor in noordwest Overijssel. Nederland is onlangs door de Europese Commissie weer op de vingers getikt omdat zij heeft nagelaten de verspreiding van deze soort goed in beeld te brengen en als gevolg daarvan dus ook onvoldoende zicht heeft op de te beschermen gebieden voor deze soort.

Voor niet-prioritaire soorten (zie appendix II) gelden de bepalingen die vergelijkbaar en grotendeels identiek zijn aan de Natuurbeschermingswet (1973) en de Vogelwet (1936).

4.4 Er zijn effecten te verwachten

Indien het antwoord is dat het project effect heeft op een Vogel- of Habitatrichtlijn gebied dan dient nader onderzocht te worden wat het effect is dat de ingreep kan geven. Naast dit onderzoek dient in de verschillende fasen van het project duidelijk aangegeven te worden wat de relatie is met de EU-richtlijnen. Het beste kan dit door een aparte paragraaf op te nemen en daarin de relatie te beschrijven. In een Traject/Projectnota-MER zal sowieso een aparte EU-richtlijnen paragraaf moeten worden geschreven. In een niet m.e.r.-plichtige situatie moet een afzonderlijke afweging conform de EU richtlijnen in het kader van de besluitvorming over het project worden geboden. Dit kan in het kader van een wettelijke regeling als de bestemmingsplanprocedure, maar ook in een inrichtingsplan of projectnota (zie ook onder 5.3). Er moet in ieder geval een inspraakmogelijkheid worden geboden i.g.v. een passende beoordeling. Dit kan in het kader van een bestemmingsplanwijziging. Voor sommige projecten wordt de bestemming pas gewijzigd na realisering van het project. Dan zal er apart een inspraakmogelijkheid moeten worden geboden voordat realisering plaatsvindt.

Niet elke activiteit behoeft de noodzaak van een (uitgebreid) onderzoek met zich mee te brengen, dit is afhankelijk van de vraag of de activiteit significante gevolgen heeft. Indien voldoende aannemelijk is dat redelijkerwijs geen gevolgen zijn te voorzien kan verder onderzoek achterwege blijven.

Indien te verwachten is dat er effecten zijn kan het hieronder weergegeven stappenplan worden doorlopen. Doorlopen van alle stappen is niet zonder meer vereist, na iedere stap kan immers de conclusie volgen dat het project zonder verdere gevolgen doorgang kan vinden. Wel zinvol is in de projectplannen te vermelden welke stappen je hebt genomen.

STAPPENPLAN VR/HR

1. vermelding waarom de VR of HR van toepassing is, conform stroomschema, met inbegrip van de externe werking;
2. vaststelling dat het studiegebied aan te merken is als speciale beschermingszone (SBZ) of dat er beschermde soorten voorkomen;
3. vermelding van de kwalificerende soorten (en eventueel de begrenzing-soorten); vogels bij de VR en zoogdieren, reptielen, amfibieën, vissen, insecten, weekdieren, kreeften, hogere en lagere planten bij de HR;
4. schatting of er significante gevolgen van de ingreep te verwachten zijn op deze soorten → geen of zeer gering gevolg of noodzakelijk in verband met beheer van het gebied: einde toets;
5. bij significante gevolgen volgt nader onderzoek;
6. een passende beoordeling is vereist, rekening houdend met de instandhoudingsdoelstellingen voor dat gebied;
7. er wordt geen toestemming gegeven voor aantasting voor dat vaststaat dat de natuurlijke kenmerken niet worden aangetast;
8. indien deze wel worden aangetast, moet worden nagegaan of er geen alternatieven zijn, er een zwaarwegend openbaar belang is en er compenserende en mitigerende maatregelen worden geboden (die voorafgaand aan de ingreep moet worden uitgevoerd en aan dit voorstel moet vooraf aan de Europese Commissie worden medegedeeld); indien het gaat om prioritaire soorten of prioritaire habitats moet de Europese commissie zelfs advies verlenen;
9. er moet formele inspraak worden geboden;
10. er kan gestart worden wanneer er geen bezwaren zijn vanuit de omgeving of LNV of Europese Commissie.

Ad. 4: indien er geen significante gevolgen zijn kan het project starten Er moet echter wel voor gezorgd worden dat vastgesteld wordt dat het project de natuurlijke kenmerken van het gebied niet aantast, er formele inspraakmogelijkheden worden geboden en dat er toestemming is (LNV is hiervoor aanspreekpunt). Pas als vergunningen en ontheffingen onherroepelijk zijn kan de uitvoering starten (zie ook 5.4).

Ad. 10. Onduidelijk is wanneer en wie nu precies mag aangeven dat een project doorgang kan vinden. Het ligt in de rede dat dit het ministerie van LNV is en dat zijn bij twijfel de Europese commissie om advies vragen.

4.5 Projecten in een MER-procedure

Projecten die gebonden zijn aan een MER-procedure hebben al een bepaalde structuur die dwingt tot zorgvuldige afwegingen. Vooral bij de Tracéwet is de structuur heel helder en dient vooral op de verschillende processtappen de juiste informatie verzameld en beschreven te worden. In onderstaande tabel is weergegeven waar je in ieder geval aandacht aan dient te schenken per fase vanaf de verkenning tot in de Tracé-MER procedure.

Fase van het project en de aandachtspunten

Fase project	Aandachtspunten
Verkenning	- Geef aan of er Vogelrichtlijn of Habitatrichtlijn gebieden of soorten in de omgeving van het projectgebied te verwachten zijn. Gebruik daarvoor bovenstaand stroomschema.
Startnotitie	- Geef aan hoe omgegaan wordt met de Vogel- en Habitatrichtlijnen. - Beschrijf de globale gevolgen en schrijf, indien er geen gevolg, is de toepassing van VR/HR weg.
Trajectnota/MER	- Toon aan dat het project een groot maatschappelijk doel dient. - Toon aan in hoeverre alternatieven verschillen in significantie van effecten op VR/HR gebieden. - Indien significant geef dan aan welke mitigerende en compenserende maatregelen er geboden kunnen worden
OTB	- Toon aan dat het project op deze wijze dient te worden uitgevoerd. - Toon aan dat er geen goede alternatieven zijn dan het voorkeursalternatief om de projectdoelen te halen. - Geef aan welke mitigerende en compenserende maatregelen er worden voorgesteld.
TB	- In het TB wordt altijd aangegeven wat de uitkomst van de toets aan de EU-richtlijnen was. Indien er geen Vogel- of Habitatrichtlijn van toepassing is moet dit ook aangegeven zijn Ofwel: er zijn geen significante gevolgen voor VR/HR gebieden of voor soorten uit bijlage 4; of er zijn wel significante gevolgen dan wordt daarbij aangegeven welke compenserende en mitigerende maatregelen voorafgaand aan de ingreep worden getroffen.

4.6 Projecten in het kader van beheer en onderhoud

Projecten die plaats vinden in het kader van beheer en onderhoud zijn over het algemeen van tijdelijke aard en dragen bij aan het instandhouden van de bestaande situatie. Toetsing aan de beide richtlijnen is derhalve meestal niet aan de orde. Behalve als er significante wijzigingen plaats vinden die oppervlakte verlies of kwaliteitsverlies inhouden. Denk hierbij bijvoorbeeld aan het dempen van een sloot of het aanleggen van extra asfalt.

Voor tijdelijke ingrepen en jaarlijks terugkomende ingrepen als bijvoorbeeld het maaien van bermen zegt de Habitatrichtlijn in feite hetzelfde als wat reeds door de Natuurbeschermingswet (1973) en de Vogelwet (1936) aan soortbescherming werd voorgeschreven, namelijk het is verboden beschermde dieren OPZETTELIJK te vangen, in bezit houden, doden, aantasten of vernielen van broed- of rustplaatsen, verstoren, vernielen of rapen van eieren en verhandelen. Voor beschermde planten komen hier termen als plukken, afsnijden, vernielen, uitsteken e.d. voor in de plaats. Bij het huidige

ecologische bermbeheer wordt dit wel voorgeschreven, maar in de praktijk is niet duidelijk of aannemers zich daar altijd aan houden.

Denk hierbij bijvoorbeeld aan de volgende praktische aandachtspunten:

- het baggeren van sloten en vaarwegen in de late zomer, herfst of winter laten plaatsvinden (zodat er geen amfibieën, insecten en vissen worden verstoord in hun voortplantingsperiode).
- het maaien van vegetaties pas na 15 juni laten plaatsvinden (als er reeds zaden zijn gevormd en de eventueel broedende weidevogels al vliegvlugge jongen hebben).
- het plegen van onderhoud aan beplantingen buiten het broedseizoen van vogels uit te voeren.

5. Significante gevolgen en compensatie

5.1 Significante gevolgen

Ondanks het feit dat je project misschien aantoonbaar aantasting pleegt is het goed mogelijk dat het effect niet-significant is of dat 'de gunstige staat van instandhouding' niet wordt aangetast. Om dit na te gaan heeft de Habitatrichtlijn richtlijnen opgesteld:

De 'staat van instandhouding' wordt als 'gunstig' beschouwd indien:

- uit populatiedynamische gegevens blijkt dat de betrokken soort nog steeds een levensvatbare component is van de natuurlijke habitat waarin hij voorkomt, en dat vermoedelijk op lange termijn zal blijven, en
- het natuurlijke verspreidingsgebied van die soort niet kleiner wordt of binnen afzienbare tijd lijkt te worden, en
- er een voldoende grote habitat bestaat en waarschijnlijk zal blijven bestaan om de populaties van die soort op lange termijn in stand te houden.

Voor het beschrijven van significante gevolgen kunnen de volgende toetsonderwerpen worden gebruikt:

- habitatbeschrijving (voor, tijdens en na de ingreep)
- kwetsbaarheid per kwalificerende soort (als het om een Vogelrichtlijngebied gaat) of prioritaire soort (als het om de Habitatrichtlijn gaat)
- ingrijpendheid van het project
- specifieke factoren van verstoring
- relatie met andere projecten (aanwezig en in voorbereiding die effect hebben op het gebied).

Dit vraagt om nogal wat specifieke kennis van de desbetreffende soorten en van het gebied. Een expert-judgement is in dit geval onontbeerlijk. Vooral ook omdat het verzamelen van bijvoorbeeld populatie-dynamische gegevens alleen al jaren kan kosten. Ook in juridische processen wordt veel waarde gehecht aan de beoordeling van experts.

Voor dergelijk onderzoek kan het beste contact worden gezocht met specialisten bij bijvoorbeeld onderzoeksbureau's of -instituten, de PGO's en/of ecologen bij onze specialistische diensten als RIZA en DWW.

Voorbeeld uit de Hanzelijn : onderzoek van de effecten van een ingreep (Koolstra et al., 2000)

Voor de Hanzelijn is nagegaan wat de verschillende varianten en de daarbijbehorende ingrepen aan effecten op de 'de duurzame instandhouding' van de verschillende Vogelrichtlijn-gebieden tonen.

Daarbij zijn de volgende uitgangspunten gehanteerd:

- de hoeveelheid te vernietigen oppervlakte Vogelrichtlijngebied dient in beeld te worden gebracht.
- de toename in verstoring (geluid) van het Vogelrichtlijngebied dient in beeld te worden gebracht
- de toename van de versnippering van het Vogelrichtlijngebied dient in beeld te worden gebracht
- de verdrogende effecten op het Vogelrichtlijngebied dienen in beeld te worden gebracht
- eventuele andere effecten (bijv. extra ruimtebeslag bij de aanleg, verstoring door aanbrengen van verlichting e.d.).

De grootste onzekerheid was de het effect van railinfrastructuur op (foeragerende) watervogels. Er is een 50 MKM-contour gebruikt en daarnaast wat 'best professional judgement'. Belangrijkste conclusies bleken dat de effecten van aanleg vooral van tijdelijke aard zijn, dat zowel tunnel- als brugvarianten negatieve effecten met zich meebrengen, maar dat die van een tunnel beter mitigeerbaar zijn.

5.2 Compenserende maatregelen

De compenserende maatregelen moeten garanderen dat de bijdrage van een gebied aan het behoud van de gunstige staat van instandhouding van een of meer natuurlijke habitats 'in de biogeografische regio waartoe het behoort' gehandhaafd blijft. In grote lijnen komt dat overeen met het principe van het compensatiebeginsel uit het Structuurschema Groene Ruimte. Voor berekening of procesmatige kant van compensatie heeft Nederland reeds voldoende expertise opgebouwd (zie o.a. DWW, 1996; DWW, 1998).

Voor de Vogel- en Habitatrichtlijn zijn compenserende maatregelen aan strengere voorwaarden verbonden;

- compensatie moet worden uitgevoerd voordat de ingreep plaatsvindt (uitgevoerd in de zin van verworven gronden daadwerkelijk beschikbaar voor natuur).
- compensatie moet extra zijn en dus bovenop de normale bijdrage die de Lidstaat conform de richtlijnen aan het Natura 2000 netwerk levert (er mogen dus geen niet-aangewezen gebieden die zich reeds kwalificeren als compensatie worden voorgedragen).
- in het kader van de *vogelrichtlijn* geldt dat gebieden die zich nu reeds kwalificeren als Vogelrichtlijn gebied maar nog niet zijn aangewezen niet mogen worden gebruikt voor compensatie. Wel mogen kwaliteitsverbeterende maatregelen aan een reeds aangewezen gebied worden gebruikt ter compensatie als die maatregelen de draagkracht van de in dat gebied veroorzaakte schade kan compenseren. Maar ook hier geldt dat het gerealiseerd moet zijn voordat de ingreep plaatsvindt.
- in het kader van de *habitatrichtlijn* geldt dat compensatie zou kunnen worden gerealiseerd door het scheppen van nieuwe habitats of het kwalitatief verbeteren van minderwaardige gebieden.

Belangrijkste is dat het resultaat al bereikt moet zijn op het moment waarop het betrokken gebied schade van het project ondervindt. Tenzij kan worden aangetoond dat deze 'gelijktijdigheid' niet noodzakelijk is om de bijdrage van het gebied aan het Natura 2000 netwerk veilig te stellen. De Europese Commissie moet van de compenserende maatregelen op de hoogte worden gesteld. De Europese Commissie moet vervolgens toetsen of de opgeofferde natuurwaarden en de aangevoerde dwingende redenen zich tot elkaar verhouden en de compenserende maatregelen evalueren. Het advies is niet bindend, maar er kunnen wel juridische stappen worden genomen indien een plan of project niet in overeenstemming is met het Gemeenschapsrecht.

5.3 Inspraak

De beide EU richtlijnen verplichten dat indien er sprake is van aantasting met significante gevolgen dat er dan inspraakmogelijkheden moeten worden gecreëerd. Indien een project de Tracé/MER procedure doorloopt dan is dit reeds geregeld. Voor niet mer-projecten, zoals een natuurontwikkelingsproject, moet er zorg worden gedragen voor een inspraakmogelijkheid en passende beoordeling (zie art 6 lid 3 van de Habitatrichtlijn).

5.4 Ontheffing

Ten slotte kan een ontheffing op grond van de Natuurbeschermingswet of Vogelwet vereist zijn. Voor sommige soorten en/of gebieden die onder de bescherming van Vogel- en Habitatrichtlijn vallen is deze ontheffing tevens vereist. Het ligt dan in de rede dat de minister van LNV in dat kader toetst aan de Europese regels. Deze ontheffingen worden tegenwoordig niet meer zo eenvoudig afgegeven, met name omdat daar vaak de juridische strijd begint (denk aan de Korenwolf = Hamster in Limburg). Een ontheffing kan worden aangevraagd om toestemming te verkrijgen om beschermde planten te mogen vernielen, een leefgebied te vernietigen of om dieren te verstoren. Indien de Europese richtlijnen in dit verband aan de orde komen betekent dat dus dat de volledige toets aan artikel 6 van de Habitatrichtlijn dient te worden doorlopen. Als het goed is, is dat echter bij de voorafgaande planstudie al gebeurd, en dient het Bevoegd Gezag, dat is de minister van LNV, alleen nog de ontheffing te verlenen. Er wordt bij het verlenen van de ontheffing uitgegaan van het feit dat het project om dwingende redenen van groot maatschappelijk belang moet worden uitgevoerd en dat met alle compenserende maatregelen ervoor is zorggedragen aan de voorwaarde dat de betrokken soort 'in een gunstige staat van instandhouding kan blijven voortbestaan in zijn natuurlijk verspreidingsgebied'.

6. De toekomst; nog veel onduidelijkheid

Met dit document zijn nog lang niet alle vragen beantwoord. Wat dat betreft staan we pas aan het begin van een nieuwe werkwijze. Maar op verschillende fronten worden nieuwe ervaringen opgedaan en iedereen kan zijn steentje bijdragen. Nieuwe ontwikkelingen, ideeën en ervaringen moeten snel aan elkaar worden overgedragen zodat er breed geleerd kan worden.

Er zijn nog vele vragen, zowel vanuit de ecologische als juridische kant van de zaak. Denk bijvoorbeeld aan de volgende vragen:

- De beantwoording van de vraag wat een 'significant' effect is, is niet eenduidig; wat is nu significant?
- Wat is een 'passende beoordeling'? Heeft dat te maken met de omvang van de ingreep, de hoeveelheid geld die ermee gemoeid is of het type procedure dat gevolgd wordt?
- Onduidelijk is in hoeverre externe werking geldt; bijvoorbeeld project A tast een aantal landbouwgebieden aan die van belang zijn als voedselgebied voor vogel X. Deze gebieden vallen niet onder de vogelrichtlijn. Maar de rustgebieden van vogel X wel. Doordat de voedselgebieden verloren gaan moet vogel X op zoek naar andere voedselgebieden, die verder van het rustgebied liggen. Is er nu sprake van externe werking?
- In hoeverre moet je rekening houden met andere projecten in hetzelfde Richtlijngebied; moet je als RWS voor jou ingreep langs de A12 aan de zuidrand van de Veluwe ook de effecten van recreatieve ontwikkelingen aan de noordzijde van de Veluwe meenemen?
- Indien aantasting (vernietiging, verstoring, e.d.) van Vogel- of Habitatrichtlijn gebied aan de orde is wordt dit alleen toegestaan indien het gaat om dwingende redenen van openbaar belang en bij ontstentenis van alternatieven. Hoe ver ga je in het zoeken naar alternatieven? In het geval van het industrieterrein bij Heerlen was het doel van de aanleg van het bedrijventerrein het bevorderen van de werkgelegenheid in de regio. De Rechtbank vindt dat daar veel meer mogelijkheden voor zijn (revitaliseren van bestaande terreinen, het scheppen van banen in sectoren waar gebrek is (zorg, onderwijs) of een combinatie van dergelijk maatregelen. Het bevorderen van werkgelegenheid kan overigens wel als 'dwingende redenen van groot openbaar belang' maar dit zal zeer goed onderbouwd moeten worden bij de ontheffingsaanvraag.
- Hoe verhoudt de Conventie van Bern zich hiermee?
- Wie moet er formeel toetsen; mag RWS wel als bevoegd gezag optreden om haar eigen ingrepen te toetsen? RWS als vergunningverlener moet aan de beide EU richtlijnen toetsen (bijv. Wvo, Wbb, Wbr). In feite moet elk bevoegd gezag dat doen, maar de feitelijke afweging moet gebeuren in de vergunning die daar het meeste voor geschikt is. D.w.z. een RO of Milieuvergunning. Voor ontheffing is de toets bij LNV.

Net zoals bij het compensatiebeginsel uit het SGR zullen veel zaken nog nader uitgewerkt moeten worden en mede door de praktijk ontwikkeld. Ook jurisprudentie zal uiteindelijk voor meer duidelijkheid zorgen, net zoals dat onlangs door de Raad van State is getoetst bij het Tracébesluit voor de A4 in Noord-Brabant. Hierin werd vastgesteld dat:

- de aanleg van de weg als een zwaarwegend maatschappelijk belang mag worden gezien,
- de methodiek om verstoring te meten (de methode Reijnen & Foppen voor broedvogels) een goede is,
- dat de inspanningsverplichting die RWS zichzelf oplegt voldoende is om ervan uit te gaan dat RWS de compensatie zal realiseren zoals in het compensatieontwerp is beschreven,
- dat RWS de compensatie overeenkomstig het Rijksbeleid mag uitvoeren (dus niet volgens de provinciale uitwerking),
- en dat er voldoende mitigerende en compenserende maatregelen in het compensatieontwerp zitten.

Dit is voor het eerst dat de Raad van State een uitspraak doet over de toepassing van het compensatiebeginsel bij infrastructuur.

7. Conclusie

Voor Rijkswaterstaat directie Oost-Nederland hebben de beide richtlijnen zeker gevolgen. Er zal in elk project of plan aangegeven moeten worden wat de beide richtlijnen betekenen voor dat plan of project. De richtlijnen vragen vooral om een zorgvuldige en heldere werkwijze.

Op dit moment zijn er al een aantal projecten getoetst aan de Vogelrichtlijn en/of Habitatrichtlijn. In alle Tracé/m.e.r. studies wordt rekening gehouden met beide richtlijnen (de eerste die gedrukt zijn zijn de A12 Veenendaal-Duitse grens en Hanzelijn). Alleen voor de Hanzelijn is nog specifiek een onderzoek uitgevoerd naar de effecten van de verschillende varianten. Met name een tunnel of brug variant waar de Randmeren en de IJssel gekruist worden, is voor toetsing aan de Vogelrichtlijn van wezenlijk belang.

Bij projecten in de uiterwaarden wordt ook gekeken welke effecten de toepassing van de beide richtlijnen heeft. Voorbeelden zijn de vistrappen bij Hagestein en Amerongen, het inrichtingsplan voor Rijnwaarden en het Slibdepot Kaliwaal (zie kader). Voor Ruimte voor de Rivier zijn de langlopende monitoringsonderzoeken van RIZA naar de effecten van natuurontwikkeling van groot belang. Monitoring van de vogelstand laat zien dat er door natuurontwikkeling soorten verdwijnen, maar andere terugkomen. Hiermee kunnen mogelijk voorspellingen worden gedaan welke effecten bepaalde ingrepen hebben op de daar aanwezige vogelsoorten.

Rijkswaterstaat directie Oost-Nederland zal bij haar werkzaamheden beoordelen of er een relatie is met een of beide richtlijnen. De voorlopige werkwijze staat beschreven in hoofdstuk 4. In feite geldt dat voor alle projecten (nieuwbouw, verbetering, verruiming en beheer en onderhoud). Bij gebleken significante gevolgen zal er gehandeld worden zoals omschreven in hoofdstuk 5.

Gebruikte literatuur

- Bielen, P. en F. Noppert 2000. Vogelrichtlijn, interne werkwijze voor planstudies. Rijkswaterstaat dir. Oost-Nederland, Arnhem.
- Broekhuizen S. et al 1992. Atlas van de Nederlandse Zoogdieren. KNNV, Utrecht.
- DWW 1996. Voorlopig Handboek Natuurcompensatie. Uitwerking van het compensatiebeginsel voor hoofdinfrastructuur: inhoud, stappenplan, instrumenten en strategieën.
- DWW 1998. Overzicht voorspellingsmethoden (voor toepassing in tracé/m.e.r.-studies voor rijkswegen).
- EEG 1979. Richtlijn 79/409 / EEG inzake het behoud van de Vogelstand, 25 april, 1979. Publicatieblad van de Europese Gemeenschappen, Nr. L 103.
- EEG 1992. Richtlijn 92/43 /EEG inzake de instandhouding van natuurlijke habitats en de wilde flora en fauna, 21 mei 1992. Publicatieblad van de Europese Gemeenschappen, Nr. L 206/7.
- Europese Commissie – DG Milieu 2000. Beheer van 'Natura-2000' gebieden. De bepalingen van artikel 6 van de Habitatrichtlijn (Richtlijn 92 / 43/ EEG). April 2000.
- Koolstra et al., 2000. Ecologische effecten van de Hanzelijn op Vogelrichtlijngebieden. Alterra rapport 176. Wageningen.
- Luit, A. van der, 2001. Habitatrichtlijn en vogelbeschermingszones. R-varingen, jaargang 12, nummer 1.
- Ministeries LNV / VROM 1993. Structuurschema Groene Ruimte Deel 3, 's Gravenhage.
- Ministerie LNV 1995. Toelichting op toepassing compensatiebeginsel bij concrete projecten. Ministerie LNV, 's Gravenhage.
- Nie, de. H. 1996. Atlas van de Nederlandse Zoetwatervissen. Doetichem.
- RIZA, afdeling Inrichting en Herstel 2001. Toetsing Inrichtingsplan Rijnwaarden aan de Vogelrichtlijn/Habitatrichtlijn. Interne notitie.
- Roomen, v, M. et al. 2000. Belangrijke vogelgebieden in Nederland, 1993-1997. Actueel overzicht van Europese vogelwaarden in aangewezen en aan te wijzen speciale beschermingszones en andere belangrijke gebieden. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Rijkswaterstaat, directie Noord-Brabant mei 2001. Nieuwsbrief Vogel- en Habitatrichtlijn.
- Spits, J. 2001. Handreiking EU-Vogel- en Habitatrichtlijn. Rail-infrabeheer. Intern concept document.
- Stichting RAVON 2001. Informatie op website; www.ravon.nl.
- Themanummer 'Vogel- en Habitatrichtlijn' De Levende Natuur, 99 ste jaargang, september 1998.
- Tulleners, H.H.M. 1998. Internationale habitatbescherming in Limburg. Provincie Limburg.

Appendix I: artikel 6 en 7 van Habitatrichtlijn en artikel 4 van de Vogelrichtlijn

Artikel 6 Habitatrichtlijn

1. De Lid-Statens treffen voor de speciale beschermingszones de nodige instandhoudingsmaatregelen; deze behelzen zonedig passende specifieke of van ruimtelijke-ordeningsplannen deel uitmakende beheersplannen en passende wettelijke, bestuursrechtelijke of op een overeenkomst berustende maatregelen, die beantwoorden aan de ecologische vereisten van de typen natuurlijke habitats van bijlage I en de soorten van bijlage II die in die gebieden voorkomen.
2. De Lid-Statens treffen passende maatregelen om ervoor te zorgen dat de kwaliteit van de natuurlijke habitats en de habitats van soorten in de speciale beschermingszones niet verslechtert en er geen storende factoren optreden voor de soorten waarvoor de zones zijn aangewezen voor zover die factoren, gelet op de doelstellingen van deze richtlijn een significant effect zouden kunnen hebben.
3. Voor elk plan of project dat niet direct verband houdt met of nodig is voor het beheer van het gebied, maar afzonderlijk of in combinatie met andere plannen of projecten significante gevolgen kan hebben voor zo'n gebied, wordt een passende beoordeling gemaakt van de gevolgen voor het gebied, rekening houdend met de instandhoudingsdoelstellingen van dat gebied. Gelet op de conclusies van de beoordeling van de gevolgen voor het gebied en onder voorbehoud van het bepaalde in lid 4, geven de bevoegde nationale instanties slechts toestemming voor dat plan of project nadat zij de zekerheid hebben verkregen dat het de natuurlijke kenmerken van het betrokken gebied niet zal aantasten en nadat zij in voorkomend geval inspraakmogelijkheden hebben geboden.
4. Indien een plan of project, ondanks negatieve conclusies van de beoordeling van de gevolgen voor het gebied, bij ontstentenis van alternatieve oplossingen, om dwingende redenen van groot openbaar belang, met inbegrip van redenen van sociale of economische aard, toch moet worden gerealiseerd, neemt de Lid-Staat alle nodige compenserende maatregelen om te waarborgen dat de algehele samenhang van Natura 2000 bewaard blijft. De Lid-Staat stelt de Commissie op de hoogte van de genomen compenserende maatregelen. Wanneer het betrokken gebied een gebied met een prioritair type natuurlijke habitat en/of een prioritair soort is, kunnen alleen argumenten die verband houden met de menselijke gezondheid, de openbare veiligheid of met voor het milieu wezenlijke gunstige effecten dan wel, na advies van de Commissie, andere dwingende redenen van groot openbaar belang worden aangevoerd.

Artikel 7 Habitatrichtlijn

De uit artikel 6, leden 2, 3 en 4, voortvloeiende verplichtingen komen in de plaats van de verplichtingen die voortvloeien uit artikel 4, lid 4, eerste zin, van de Vogelrichtlijn (79/409/EEG), voor wat betreft de speciale beschermingszones die overeenkomstig artikel 4, lid 1, van die richtlijn zijn aangewezen of bij analogie overeenkomstig artikel 4, lid 2, van die richtlijn zijn erkend, zulks vanaf de datum van toepassing van de onderhavige richtlijn, dan welk vanaf de datum van aanwijzing of erkenning door een Lid-Staat overeenkomstig Richtlijn 79/409/EEG, indien deze datum later valt.

Artikel 4 Vogelrichtlijn

1. Met inachtneming van de in bijlage I vermelde soorten worden speciale beschermingsmaatregelen getroffen, opdat soorten daar waar zij nu voorkomen, kunnen voortbestaan en zich kunnen voortplanten. In dat verband wordt gelet op:
 - a. soorten die dreigen uit te sterven;
 - b. soorten die gevoelig zijn voor bepaalde wijzigingen van het leefgebied;
 - c. soorten die als zeldzaam worden beschouwd omdat hun populatie zwak is of omdat zij plaatselijk voorkomen;
 - d. andere soorten die vanwege specifieke kenmerken van hun leefgebied speciale aandacht verdienen.Bij beoordeling wordt rekening gehouden met de tendensen en de schommelingen van het populatiepeil.

De Lid-staten wijzen met name de naar aantal en oppervlakte voor de instandhouding van deze soorten meest geschikte gebieden als speciale beschermingszones aan, waarbij rekening wordt gehouden met de bescherming die deze soorten in de geografische zee- en landzone waar deze richtlijn van toepassing is, behoeven.

2. De Lid-Staten nemen soortgelijke maatregelen ten aanzien van de niet in bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogels, waarbij rekening wordt gehouden met de behoeften van het gebied van bescherming in de geografische zee- en landzone waar deze richtlijn van toepassing is, ten aanzien van hun broed-, rui-, en overwinteringsgebieden en rustplaatsen in hun trekzones. Met het oog hierop besteden de Lid-Staten zelf bijzondere aandacht aan de bescherming van watergebieden en in het bijzonder aan de watergebieden van internationale betekenis.
3. De Lid-Staten zenden de Commissie alle nuttige gegevens, zodat zij de geëigende initiatieven kan nemen voor de coördinatie die nodig is om te bereiken dat de zones bedoeld in lid 1, enerzijds, en in lid 2, anderzijds, een samenhangend geheel vormen dat voldoet aan de eisen inzake de bescherming van de soorten in de geografische zee- en landzone waar deze richtlijn van toepassing is.
4. De Lid-Staten nemen passende maatregelen om vervuiling en verslechtering van de woongebieden in de in de leden 1 en 2 bedoelde beschermingszones te voorkomen, alsmede om te voorkomen dat de vogels aldaar gestoord, voor zover deze vervuiling, verslechtering en verstoring, gelet op de doelstellingen van dit artikel van wezenlijke invloed zijn. Ook buiten deze beschermingszones zetten Lid-Staten zich in om vervuiling en verslechtering van de woongebieden te.
5. Indien een plan of project, ondanks negatieve conclusies van de beoordeling van de gevolgen voor het gebied, bij ontstentenis van alternatieve oplossingen, om dwingende redenen van groot openbaar belang, met inbegrip van redenen van sociale of economische aard, toch moet worden gerealiseerd, neemt de Lid-Staat alle nodige compenserende maatregelen om te waarborgen dat de algehele samenhang van Natura 2000 bewaard blijft. De Lid-Staat stelt de Commissie op de hoogte van de genomen compenserende maatregelen. Wanneer het betrokken gebied een gebied met een prioritair type natuurlijke habitat en/of een prioritair soort is, kunnen alleen argumenten die verband houden met de menselijke gezondheid, de openbare veiligheid of met voor het milieu wezenlijke gunstige effecten dan wel, na advies van de Commissie, andere dwingende redenen van groot openbaar belang worden aangevoerd.

Appendix II: Soorten van de Habitatrichtlijn in Oost-Nederland

= prioritaire soort

* = bijlage II = dier- en plantsoorten van communair belang voor de instandhouding waarvan aanwijzing van speciale beschermingszones vereist is.

+ = Bijlage IV = dier- en plantsoorten van communair belang die strict moeten worden beschermd.

Soorten	Indicatie van voorkomen in Oost-Nederland
Zoogdieren	
Bever*	Gelderse Poort
Noordse woelmuis # * +	Mogelijk aanwezig in noordwest Overijssel.
Otter*	Wordt mogelijk uitgezet in noordwest Overijssel
Baardvleermuis +	Verspreid voorkomend door heel Oost-Nederland
Franjestaart +	Verspreid voorkomend door heel Oost-Nederland
Vale vleermuis*	Incidenteel: Berlicum, Rheden, Apeldoorn
Watervleermuis +	Verspreid voorkomend door heel Oost-Nederland
Meervleermuis* +	Vooraf Kop van Overijssel, verder incidenteel in heel Oost-Nederland
Dwergvleermuis +	Algemeen voorkomend door heel Oost-Nederland
Nathusius' dwergvleermuis +	Verspreid voorkomend door heel Oost-Nederland
Rosse vleermuis +	Verspreid voorkomend door heel Oost-Nederland
Bosvleermuis +	Zeer zeldzaam voorkomend door heel Oost-Nederland
Laatvlieger +	Algemeen voorkomend door heel Oost-Nederland
Grootoorvleermuis +	Verspreid voorkomend door heel Oost-Nederland
Reptielen	
Gladde slang +	Kerngebied: Veluwe. Verspreid op hogere delen in Oost-Nederland.
Zandhagedis +	Kerngebied: Veluwe. Verspreid op hogere delen in Oost-Nederland.
Amfibieën	
Kamsalamander * +	Langs alle rivieren en verspreid door heel Oost-Nederland.
Boomkikker +	Achterhoek en Twenthe
Knoflookpad +	Kerngebieden: IJsselvallei en Overijsselse Vecht. Lokaal aanwezig langs Waal en beekdalen.
Rugstreepad +	Kerngebieden: Rivierengebied, IJssel, noordzijde Veluwe en lokaal in de rest van Oost-Nederland
Heikikker +	Kerngebieden: Veluwe, Achterhoek, Twente en verspreid in Oost-Nederland o.a. langs de Nederrijn en Waal.
Poelkikker +	Verspreid voorkomend door heel Oost-Nederland
Vissen	
Zeeprik*	In alle grote rivieren
Beekprik*	Beken aan oostflank van de Veluwe en in de Achterhoek
Rivierprik*	Alle rivieren en beken.
Bittervoorn*	Vooraf in benedenstroomse deel van het rivierengebied.
Grote modderkruiper*	Lokaal aanwezig in heel Oost-Nederland, vooral in grote plassen en kleine natuurlijke wateren (inclusief beken en rivieren).
Kleine modderkruiper*	Aanwezig in heel Oost-Nederland in langzaam stromend en stilstaand water.
Steur * #	Herintroductieplan is in de maak
Roofblei *	Grote rivieren
Zalm *	Zeldzaam in grote rivieren
Rivieronderpad*	Aanwezig in alle grote rivieren.
Insekten o.a.	
Vliegend hert*	Veluwe (oude loofbossen)
Rivierrombout +	Grote rivieren
Groene glazenmaker +	Sloten met Krabbescheer
Gevlekte witsnuitlibel* +	Laagveenmoerassen en vennen (o.a. Korenburgerveen, Deelensche Veld en voorheen Overaseltse en Hatertse Vennen)
Donker pimperlblauwtje * +	Door herintroductie weer aanwezig

Pimpernelblauwtje * +	Door herintroductie weer aanwezig
Grote vuurvlinder*	Weerribben en Wieden
Weekdieren	
Unio crassus * / +	Grote rivieren; waarschijnlijk uitgestorven
Planten o.a.	
Groenknolorchis*	Laagvenen
Drijvende waterweegbree*	Vennen
Mossen	
Geel schorpioenmos*	Noord-west Overijssel

Appendix III: Aangewezen Speciale Beschermingszones in Oost-Nederland

Habitatrichtlijn

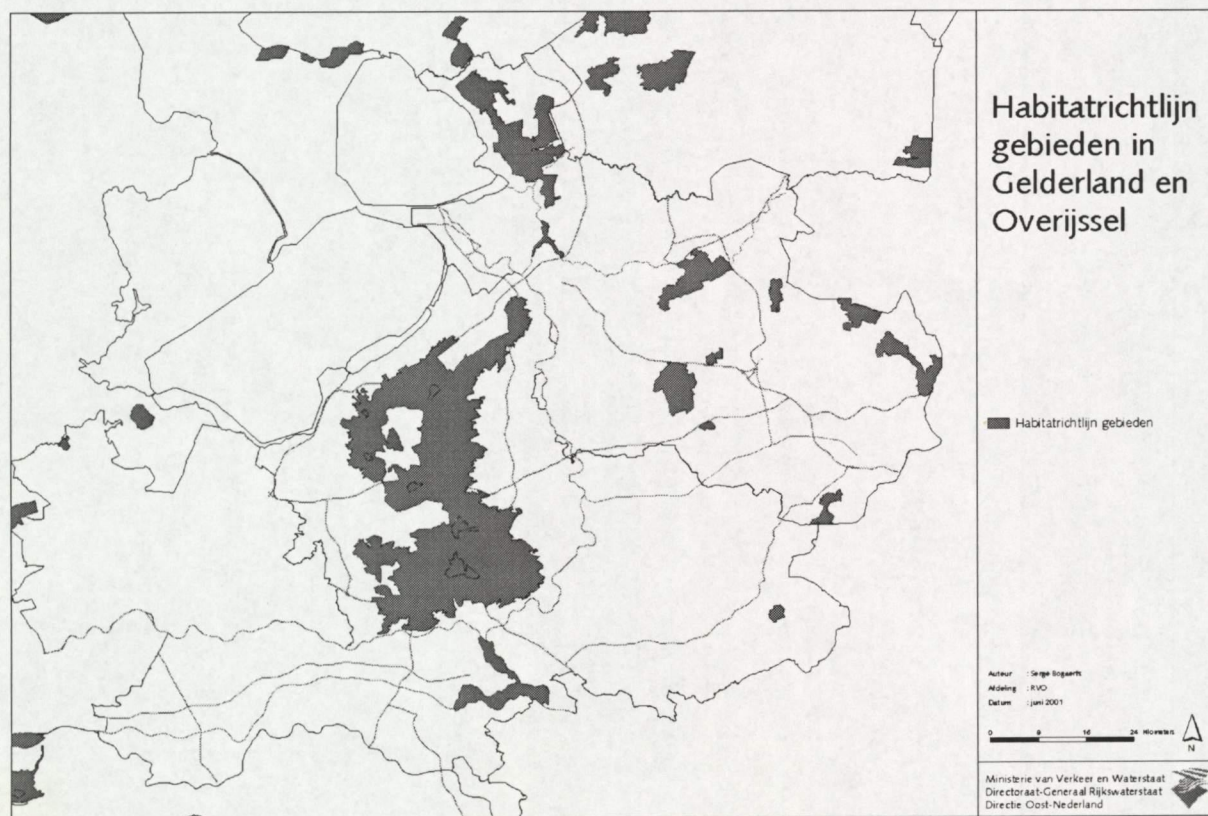
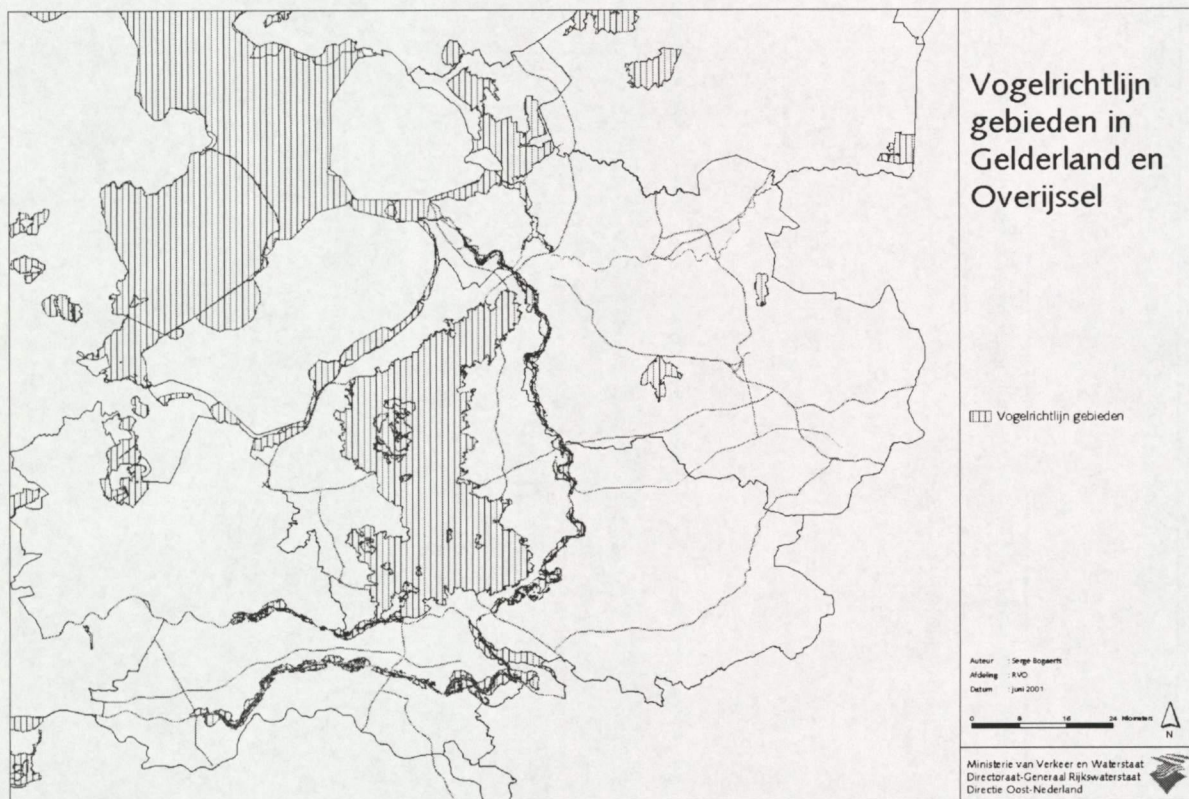
Speciale Beschermingszones (Habitatrichtlijngebieden)	Kwalificerende habitats	Kwalificerende soorten
* kwalificerende soorten of prioritaire habitats		
Weerribben, Wieden en Olde Maten	Kalkhoudende oligo-mesotrofe wateren met benthische characeenvegetatie. Overgangs- en trilveen *Kalkhoudende moerassen met galigaan Grasland met Pijpestrootje op kalkhoudende bodem en kleibodem	* Meervleermuis * Grote vuurvlieder * Gevlekte witsnuitlibel * Groenknolorchis
Zwarte Water	Laagelegen schraal hooiland	
Sallandse Heuvelrug	Droge heide	
Borkeld	Psammofiele heide met Calluna- en Genistasoorten *Grasformaties met Nardus soorten	
Vecht- en Beneden-Regge	Juniperus communis vegetaties in heidevelden *Grasformaties met Nardus soorten *Overblijvende of relictbossen op alluviale grond *Kalkminnend grasland op dorre zandbodem	*Kamsalamander
Wierdense Veld	Noordatlantische vochtige heide met Erica tetralix Aangetast hoogveen	
Buurserzand en Haaksbergerveen,	Juniperus communis vegetaties in heidevelden Psammofiele heide met Calluna- en Genistasoorten Mineraalarme oligotrofe wateren van Atlantische zandvlakten met amfibische vegetatie: Lobelia, Littorela en Isoetes. Noordatlantische vochtige heide met Erica tetralix	
Dinkelland	Psammofiele heide met Calluna- en Genistasoorten Mineraalarme oligotrofe wateren van Atlantische zandvlakten met amfibische vegetatie: Lobelia, Littorela en Isoetes. Noordatlantische vochtige heide met Erica tetralix *Grasformaties met Nardus soorten *Overblijvende of relictbossen op alluviale grond *Kalkminnend grasland op dorre zandbodem	
Havelte.	Psammofiele heide met Calluna- en Genistasoorten *Grasformaties met Nardus soorten	* Kamsalamander * Drijvende waterweegbree
Veluwe	Psammofiele heide met Calluna- en Genistasoorten Oude zuurminnende eikenbossen met Quercus robur op zandvlakten. Droge heide. Noordatlantische vochtige heide met Erica tetralix Juniperus communis vegetaties in heidevelden. *Grasformaties met Nardus soorten *Overblijvende of relictbossen op alluviale grond Open grasland met Cornephorus- en Agrostrissoorten op landduinen.	* Kamsalamander * Beekprik * Rivierdonderpad * Vliegend Hert * Drijvende waterweegbree * Meervleermuis * Vale vleermuis
Gelderse Poort	Voedselrijke ruigten * Kalkminnend grasland op dorre zandbodem Laagelegen schraal hooiland (Alopecurus pratensis, Sanguisorba officinalis)	* Kamsalamander * Rivierprik * Zeeprik * Grote modderkruiper * Rivierdonderpad

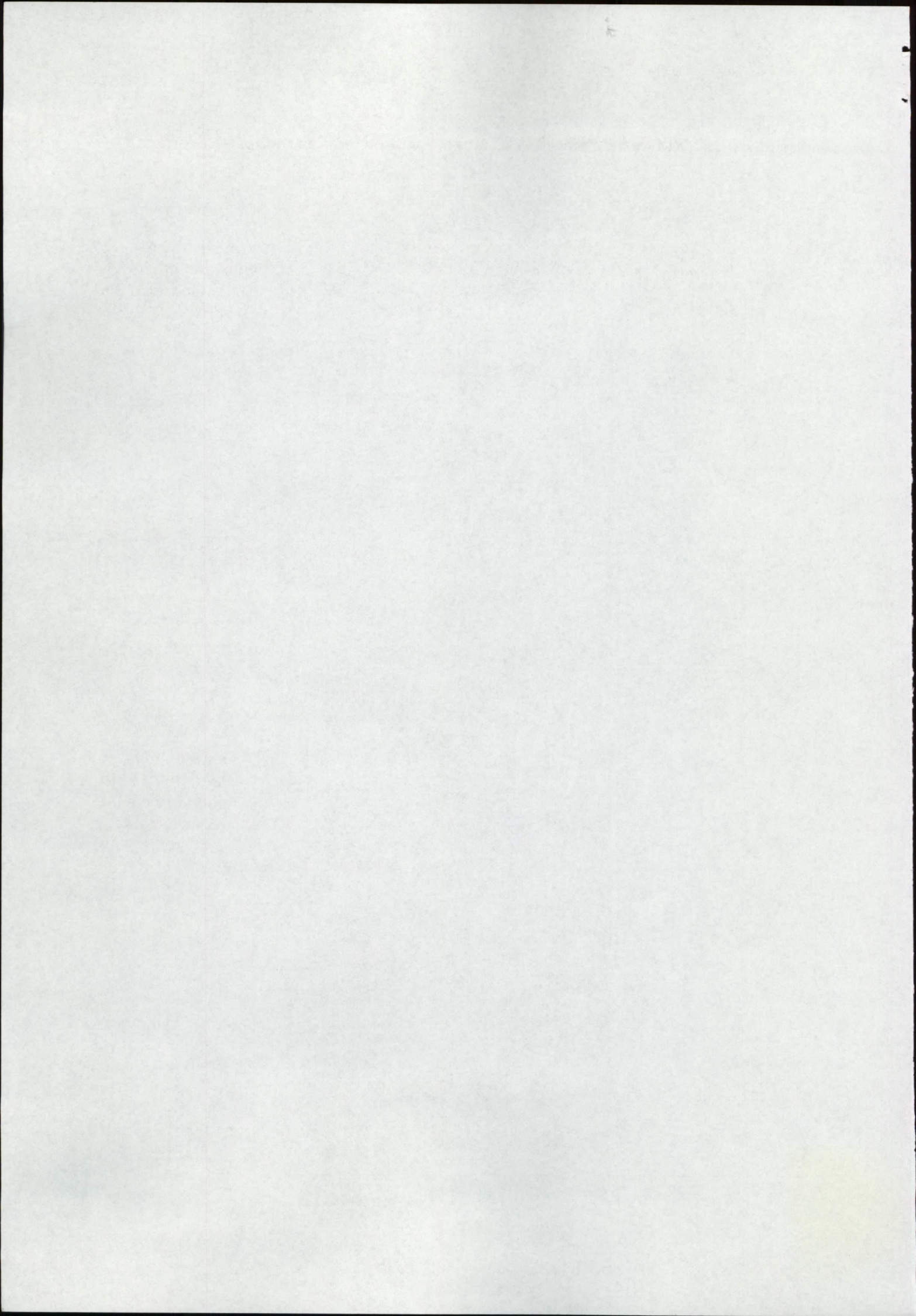
Korenburgeterveen	* Aktief hoogveen * Kalkhoudende moerassen met <i>Cladium mariscus</i> (galigaan). Aangetast hoogveen * veenbossen	* Kamsalamander
Springendal en dal van de Mosbeek	Droge heide. Alkalisch laagveen * Grasformaties met <i>Nardus</i> soorten * Overblijvende of relictbossen op alluviale grond	* Drijvende waterweegbree

Vogelrichtlijn

Speciale beschermingszones (vogelrichtlijngebieden)	Kwalificerende soorten uit bijlage I van de Vogelrichtlijn
Arkemheen	Kleine Zwaan
De Wieden	Aalscholver, Roerdomp, Nonnetje Kleine Zwaan, Kolgans, Grauwe gans, Zwarte Stern
Gelderse Poort	Roerdomp, IJsvogel, Kwartelkoning, Zwarte stern, Kolgans, Grauwe gans, Slobeend
Sallandse Heuvelrug	Korhoen, Nachtzwaluw
Veluwe	Wespendief, Nachtzwaluw, IJsvogel, Zwarte Specht, Boomleeuwerik, Duinpieper, Grauwe klauwier
Zwarte Water en Overijsselse Vecht (gedeeltelijk)	Kleine Zwaan, Kolgans
Nederrijn	Kwartelkoning, Kleine Zwaan, Kolgans
IJssel	IJsvogel, Reuzenster, Wilde Zwaan, Kleine Zwaan, Kolgans, Smient, Slobeend, Meerkoet, Grutto
Waal	Kleine Zwaan, Grauwe gans, Kolgans, Smient, Kwartelkoning
Veluwemeer	Kleine Zwaan, Pijlstaart, Tafeleend, Meerkoet.
Wolderwijd en Nuldernauw	Kleine Zwaan, Tafeleend
Ketelmeer en Vossemeer	Aalscholver, Kleine Zwaan, Reuzenster, Kuifeend
Drontermeer	Kleine Zwaan
Linge-oever (niet aan EU voorgedragen omdat de aantallen Purperreigers na 1991 drastisch is afgenomen).	Purperreiger

Appendix IV: Kaartoverzicht Habitat- en Vogelrichtlijngebieden in Oost-Nederland.

Ministerie van Verkeer en Waterstaat
Directoraat-Generaal Rijkswaterstaat
Directie Oost-Nederland

Postbus 9070
6800 ED Arnhem
Tel. 026 - 3688355

Bibliotheek

naam	afd.	retour	paraaf

S.V.P. TIJDIG VERLENGEN